

نقش هیجان خواهی و سرسختی روانشناختی در پیش بینی اعتیاد به مواد مخدر در نوجوانان

منیژه ملکی^۱

^۱ کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی کودک و نوجوان

چکیده

هدف پژوهش حاضر نقش هیجان خواهی و سرسختی روانشناختی در پیش بینی اعتیاد به مواد مخدر در نوجوانان بود. آزمودنی های پژوهش ۱۰۰ نوجوان معتاد سنین ۲۴-۱۵ سال را تشکیل می دادند که به صورت دردسترس در دو مرکز متفاوت شامل کانون اصلاح و تربیت کودکان و نوجوانان و مراکز خود مصرف ترک اعتیاد مربوط به سازمان بهزیستی بودند که به پرسشنامه های هیجان خواهی زاکرمن ، سرسختی روانشناختی سوزان کوباسا و آمادگی به اعتیاد وید پاسخ دادند. همچنین برای تجزیه تحلیل داده ها از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. نتایج نشان داد که بین هیجان خواهی و سرسختی روانشناختی با اعتیاد به مواد مخدر رابطه وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که هیجان خواهی و سرسختی روانشناختی قادرند تغییرات اعتیاد به مواد مخدر را در دانشجویان پیش بینی کنند. بنابراین دانشجویان هیجان خواه بالا و سرسختی روانشناختی پایین آمادگی به اعتیاد بالاتری دارند که در پیشگیری باید مورد توجه قرار گیرند.

واژه های کلیدی: هیجان خواهی، سرسختی روانشناختی، آمادگی به اعتیاد

۱. مقدمه

مصرف مواد از مشکلات بزرگ پزشکی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می باشد. با وجود عدم مقبولیت مصرف مواد افیونی از نظر اجتماعی، طبقات مختلف افراد با این مسأله به صورت جدی درگیر می باشند (سی ام، ۱۳۸۴). به طوری که سلامت فرد، خانواده و جامعه را به خطر می اندازد و همچنین موجب انحطاط روانی و اخلاقی فرد می شود (پرویزی، احمدی و نیکبخت نصر آبادی، ۱۳۸۳). امروزه مصرف مواد یکی از مشکلات بزرگ رفتاری در جوامع بشری است و سازمان جهانی بهداشت از آن به عنوان رویدادی نگران کننده در دنیا یاد کرده است (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۰۳). این معضل در تعاملات فردی و اجتماعی آموخته می شود. همچنین آمار کشفیات مواد مخدر در دنیا که توسط پلیس بین الملل منتشر می شود، ابعاد این فاجعه را مشخص تر می سازد.

با نگاهی واقع بینانه به مسأله اعتیاد به مواد مخدر به راحتی در می یابیم که مصرف مواد افیونی از قرن ها پیش وجود داشته است و اکنون نیز کشوری وجود ندارد که از گسترش مصرف مواد در امان مانده باشد. اگر چه از دیر باز در تمام جوامع بشری سوء مصرف مواد افیونی به عنوان عاداتی غیر اجتماعی و نامقبول تلقی شده است، اما با وجود عدم مقبولیت، طبقات مختلف اجتماع با این مسأله به صورت جدی درگیر می باشند. به طوری که اکنون مردان و زنان زیادی، خصوصاً از سنین نوجوانی تا میانسالی مواد مخدر مصرف می کنند و به آن وابسته شده اند. این معضل یکی از آسیب های مهم اجتماعی است؛ به طوری که سلامت روانی فرد و جامعه را به خطر می اندازد. این مشکل در میان جمعیت جوان و قشر تحصیل کرده جوامع از اهمیت بیشتری برخوردار است، چرا که اولاً این قشر از جمعیت کشور در واقع سرمایه های اصلی جامعه در تولید علم و فناوری بوده و به لحاظ منابع انسانی از پایه های بنیادین پیشرفت، ترقی و توانمندی هر جامعه ای محسوب می گردند؛ و ثانیاً دوران جوانی به دلیل ویژگی های خاص جسمانی و روانی آن از پرخطرترین دوره های تمایل و ابتلا به مصرف مواد محسوب می گردد؛ بنابراین طبیعی است که اعتیاد بیشترین خسارت را از ناحیه تباهی نیروهای جوان، فعال، کارآمد و عمدتاً تحصیل کرده بر جوامع وارد می سازد (اسماعیلی، صفاتیان، متولی و همکاران، ۱۳۷۹).

بر اساس نظر بندورا (۲۰۰۷) مصرف مواد از یک سو به وسیله الگوبرداری، تقلید و تقویت در حوزه روابط بین فردی آموخته می شود و از سوی دیگر تحت تأثیر عوامل درون فردی همچون خودکارآمدی، شناخت ها و باورهای فرد قرار می گیرد. به عقیده وی رفتارهای مصرف مواد از یک طرف به مصرف یا سوء مصرف مواد در میان الگوهای نقش خصوصاً والدین، دوستان و همسالان مربوط است و از طرف دیگر به نگرش ها و باورهای مثبت الگوهای نقش در مورد مواد و نیز توانایی ادراک شده برای مصرف یا امتناع از مواد بستگی دارد. از دیدگاه جسر، دونووان و کاستا (۱۹۹۱) مصرف مواد به عنوان رفتاری آموخته شده نتیجه تعامل بین عوامل فردی و بین فردی است. بنا به نظریه وی، وقتی یک نوجوان با ویژگی هایی همچون تاب آوری و عزت نفس پایین، احساس طرد و جدایی از سوی خانواده، منبع کنترل بیرونی، باورها و نگرش های مثبت نسبت به مواد در تعامل با موقعیت ها و افرادی قرار دارد که ترغیب کننده یا تصدیق کننده مصرف مواد هستند، بیشتر در معرض مصرف مواد قرار می گیرد؛ بنابراین رفتار مصرف مواد به عنوان یک رفتار کنشی که نتیجه تعامل بین عوامل فردی و بین فردی است تبیین و مفهوم سازی می شود.

۱. Bandura

۲. Jessor & Donovan & Costa

عوامل مختلفی از جمله وجود فقر مالی، مشکلات خانوادگی و تربیت نادرست فرزندان، اختلافات زناشویی، وجود الگوهای نامناسب و تاب آوری پایین از عوامل عمده گرایش به اعتیاد می‌تواند محسوب شود، به طوری که در این پژوهش هیجان خواهی و سرسختی روانشناختی فرد مورد بررسی قرار گرفته است.

هیجان خواهی یکی از ابعاد شخصیتی است که افراد به میزان متفاوتی از آن برخوردارند. برخی بسیار هیجان طلبند و برخی بسیار کم و تعدادی در میان این دو گروه قرار می‌گیرند (موتاز، ۲۰۰۲). افراد هیجان خواه برای به دست آوردن سطح برانگیختگی بهینه دست به کارهای مختلفی می‌زنند. آن‌ها با افراد مختلفی معاشرت می‌کنند، نه به دلیل این که بر دیگران تأثیر بگذارند، بلکه به دنبال تحریک هستند (بخشی پور و علیلو، ۲۰۰۸). زاگرم (۱۹۷۹) دریافت که ۷۴ درصد از دانشجویانی که هیجان خواهی بالایی داشتند یک یا بیش از یک نوع مواد مخدر مصرف می‌کردند. این میزان در دانشجویان با هیجان خواهی پایین، ۳۲ درصد بود. در مطالعه طولی دیگر با بررسی رابطه بین ویژگی های شخصیتی، هیجان خواهی و تفاوت های جنسی در گرایش به رفتارهای خطر آفرین از جمله سوء مصرف مواد و الکل و روابط جنسی بدون ایمنی در ۴۷ دانشجوی کارشناسی آشکار ساخت که توافق پذیری و با وجدان گرایی پایین در هر دو جنس و برون گرایی، تنها در زنان هیجان خواه نقش به سزایی دارد (هوت بوکس، ۲۰۰۲). تیچمن و همکاران (۱۹۸۹) در بررسی^۳ یک نمونه ۱۹۰۰ نفری از نوجوانان هیجان خواه ۱۴-۱۹ ساله به مدت ۱۲ ماه برای مصرف الکل و سوء مصرف مواد، نشان داد که هیجان خواهی بیشتر از افسردگی و اضطراب در مصرف مواد تأثیر دارد و همچنین آن‌ها پی بردند که هیجان خواهی در میان پرهیز کنندگان، شروع کنندگان همه مواد یکسان نیست.

متغیر دیگری با اعتیاد رابطه دارد سرسختی روانشناختی است. سرسختی روانشناختی ویژگی شخصیتی است که ممکن است نحوه مقابله با استرس زها را در افراد تعدیل کند، یعنی آنها را در تحلیل موفقیت آمیز موقعیت استرس زا یاری کند. در واقع سرسختی روانشناختی متغیری است که توسط کوباسا (۱۹۸۸) مطرح گردید. وی سرسختی را ترکیبی از باورها در مورد خویشتن و جهان تعریف می‌کند که از ۳ مولفه تعهد (commitment)، کنترل و مبارزه جویی (challenge) تشکیل شده است. در واقع مولفه های سرسختی در موقعیت های فشارزا، سبب خواهند شد که فرد ارزیابی تهدیدآمیزی از موقعیت نداشته باشد و از راهبردهای صحیح برای حل مساله استفاده نماید.

پژوهش ها نشان داده اند که سرسختی روانشناختی، فشارزا بودن حوادث و همچنین برانگیختگی روانی- جسمانی حاصل از این حوادث را کاهش می‌دهد و تأثیر مثبتی بر سلامتی افراد دارد (شیرد و گالبی، ۲۰۰۷). با توجه به فشارزا بودن فرایند اعتیاد، پژوهش های اندکی به بررسی رابطه سرسختی روانشناختی با اعتیادپذیری انجام شده است. اما برخی از پژوهشگران نشان داده اند که رابطه این متغیرها در شرایط فشارزا بیشتر است. احتمالاً افراد معتاد به دلیل وابستگی به مواد شرایط محیطی را بیشتر از افراد غیر معتاد فشارزا احساس می‌کنند و یا اثر خوشایند مصرف مواد در کاهش فشار روانی و افزایش لذت باعث می‌شود تا افراد معتاد از سرسختی روانشناختی پایینی برخوردار باشند. بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی بررسی رابطه اعتیاد نوجوانان با هیجان خواهی و سرسختی روانشناختی نوجوان معتاد بود.

۱. Momtaze
۲. Huth-Bocks
۳. Teichman
۴. Sheard & Golby

روش

آزمودنیهای پژوهش را ۱۰۰ نوجوان و جوان معتاد تشکیل داده اند شیوه اجرا بدین صورت بود. که هر نوجوان و جوان معتاد بین سنین ۱۵ تا ۲۴ سال که به یکی از مراکز ترک اعتیاد (کانون اصلاح و تربیت کودکان و نوجوانان و مراکز خود مصرف ترک اعتیاد مربوط به سازمان بهزیستی) مراجعه می کردند. می بایست پرسشنامه مشخصات فردی و پرسشنامه های دیگر را تکمیل نمایند. البته با این شرط که هر فرد به مدت شش ماه اعتیاد به هر یک از مواد اعتیاد آور را داشته باشد.

ابزارهای پژوهش

مقیاس گرایش به مصرف مواد (APS): این شامل سه خرده مقیاس گرایش به مصرف مواد، مقیاس پذیرش اعتیاد و مقیاس استعداد الکلی می باشد که توسط وید و همکاران (۱۹۹۲) ساخته شد. ضریب پایایی با استفاده از روش باز آزمایی در نمونه هنجاری برای مردان و زنان به ترتیب ۰/۸۹ و ۰/۸۴ گزارش شده است (گراهام، ۱۳۷۹). در پژوهش کرد میرزا (۱۳۷۸) که بر روی نمونه ای از ۱۰۸ داوطلب درمان و ۵۰۰ دانشجو از ۴ گروه آموزشی پزشکی، مهندسی، هنر و فنی مهندسی انتخاب شدند، مقدار آلفای کرونباخ این مقیاس ۰/۷۵ به دست آمد.

مقیاس سرسختی (پرسشنامه زمینه یابی دیدگاههای شخصی کوپاسا، ۱۹۹۰): این مقیاس یک پرسشنامه خودگزارش دهی است که میزان سرسختی روانشناختی افراد با آن سنجیده می شود و دارای ۵۰ ماده و سه خرده مقیاس کنترل، تعهد و مبارزه جویی است. آزمودنی برای پاسخ گویی باید نظر خود را در یک مقیاس لیکرت ۴ درجه ای از صفر تا ۳ (اصلا صحیح نیست، تقریبا صحیح است، غالبا صحیح است و کاملا صحیح است)، بیان کند. مقیاس دیدگاههای شخصی ۴ نمره به دست می دهد. یکی برای کل مقیاس با ۵۰ ماده و سه نمره دیگر به ترتیب برای خرده مقیاس تعهد با ۱۶ ماده و خرده مقیاس های کنترل و مبارزه جویی هر کدام با ۱۷ ماده. مطالعات انجام شده نشان می دهد که مولفه های سه گانه سرسختی یعنی تعهد، کنترل و مبارزه جویی هر یک به ترتیب از ضریب اعتبار ۰/۷۰، ۰/۵۲ و ۰/۵۲ برخوردارند و این ضریب برای کل صفت سرسختی ۰/۷۵ محاسبه شده است. در مطالعات داخلی نیز اعتبار مقیاس سرسختی مورد حمایت قرار گرفته است، از جمله کیامرثی و ابوالقاسمی (۲۰۰۶) اعتبار به روش آلفای کرونباخ مقیاس سرسختی و خرده مقیاس های تعهد، کنترل و مبارزه جویی به ترتیب ضرایب ۰/۸۶، ۰/۸۳، ۰/۷۲ و ۰/۶۹ گزارش کرده است.

مقیاس هیجان خواهی شکل پنجم زاکرمن: در پژوهش حاضر، برای بررسی هیجان خواهی از شکل پنجم مقیاس هیجان خواهی زاکرمن (۱۹۶۸) استفاده شد. شکل پنجم مقیاس هیجان خواهی زاکرمن دارای ۴۰ سؤال دوجزئی است. برای سنجش اعتبار سازه ی مقیاس هیجان خواهی این مقیاس با مقیاس هیجان خواهی آرت همبسته شده است. همچنین، ضرایب پایایی مقیاس هیجان خواهی زاکرمن با روش آلفای کرونباخ برای افراد معتاد ۰/۵۵ و برای افراد غیرمعتاد ۰/۶۶ و کل افراد ۰/۷۳ به دست آمده است.

یافته ها

جدول شماره ۱ شاخص های آماری آزمودنی ها را در مورد نمره های هیجان خواهی، سرسختی روانشناختی و نگرش به مصرف مواد نشان می دهد.

جدول ۱- میانگین، انحراف استاندارد و ضریب همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیرها	M	SD	۱	۲	۳
۱- هیجان خواهی	۲۲/۸۰	۱۰/۷۱	۱		
۲- سرسختی روانشناختی	۱۹/۷۹	۱۷/۵۲	* ۰/۷۸	۱	
۳- اعتیاد به مصرف مواد	۱۷/۷۹	۱۲/۵۵	* ۰/۳۱	* ۰/۳۹	۱

* $P < 0.01$

نگاهی به مندرجات جدول ۱ نشان می دهد که نگرش مثبت به مصرف مواد با هیجان خواهی رابطه مثبت و معنی داری دارد. همچنین بین نگرش مثبت به مصرف مواد با سرسختی روانشناختی رابطه منفی و معناداری وجود دارد. سپس برای تعیین تأثیر هر یک از متغیرهای هیجان خواهی و سرسختی روانشناختی بر واریانس نگرش مثبت به مصرف مواد، هیجان خواهی و سرسختی روانی به عنوان متغیرهای پیش بین و نگرش مثبت به مصرف مواد به عنوان متغیر ملاک وارد معادله رگرسیون شدند. نتایج تحلیل واریانس و مشخصه های آماری رگرسیون بین نمره های نگرش مثبت به مصرف مواد با هیجان خواهی و سرسختی روانی در جدول شماره ۲ ارائه شده اند.

جدول ۲- خلاصه تحلیل رگرسیون همزمان برای تبیین متغیر ملاک بر اساس متغیرهای پیش بین

مدل	تغییرات	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	F	R	R ²	Sig
رگرسیون		۹۸۳۶/۴۳	۲۴۵۹/۱۰	۳۷/۵۶	۰/۶۶	۰/۴۳	۰/۰۰۰
همزمان	باقیمانده	۱۲۷۶۶/۴۳	۶۵/۴۹	-			
	مجموع	۲۲۶۰۲/۸۷	-	-			

بر اساس جدول ۲ چنین استنباط می شود که همبستگی متغیرهای پیش بین با متغیر ملاک حدود $R=0.66$ است و ضریب تعیین این متغیرها برابر است با $R^2=0.43$. این میزان همبستگی و ضریب تعیین با $F=37.56$ در سطح $P<0.000$ معنی دار است. بنابراین متغیرهای پیش بین قادرند تغییرات متغیر ملاک را به طور معنی داری پیش بینی کنند. به تعبیر دیگر این متغیرها ۴۳٪ از تغییرات متغیر ملاک را به طور معنی دار پیش بینی می کنند. همچنین نتایج حاصل از تحلیل واریانس جدول

۲ همچنین نشان می‌دهد که رگرسیون متغیرهای پیش بین به طرف میانگین متغیر ملاک از نظر آماری معنی دار می‌باشد. چرا که F محاسبه شده ۳۷/۵۶ در سطح $p < ۰/۰۰۰$ از نظر آماری معنی دار می‌باشد.

بحث و نتیجه گیری

نتایج پژوهش نشان داد که بین هیجان خواهی با اعتیاد به مواد مخدر رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. یعنی با افزایش هیجان خواهی بالا، میزان مصرف مواد نیز افزایش می‌یابد. این یافته با یافته های زاگرمین (۱۹۷۸) و چندرا و همکاران (۲۰۰۳) همخوانی دارد. در واقع با توجه به تنوع طلبی، تجربه جویی و مخاطره جویی افراد هیجان خواه، در صورتی که شرایط مناسب جهت تجربه هیجان و تخلیه انرژی این افراد فراهم نباشد، آمادگی تجربه مواد و داروهای روان گردان در آن ها افزایش می‌یابد. به خصوص در شهرهای محروم که امکان گذراندن اوقات فراغت به خوبی فراهم نیست. افراد هیجان خواه بیشتر در معرض استفاده از روش های غیر منطقی کسب هیجان از جمله مصرف مواد مخدر می باشند.

همچنین یافته دیگر پژوهش نشان داد که بین سرسختی روانشناختی با اعتیاد به مواد مخدر رابطه منفی و معناداری وجود دارد. یعنی با افزایش سرسختی میزان اعتیاد کاهش می‌یابد. با توجه به متغیرهای کنترل، تعهد و مبارزه جویی متغیر سرسختی روان شناختی می‌توان پیش بینی نمود افرادی که واجد این ویژگی ها هستند در مقابل فشارهای شغلی، خانوادگی و اجتماعی که اغلب اجتناب ناپذیرند؛ تحمل بیشتری داشته و لزومی به استفاده از روش های غیر منطقی جهت کنترل هیجان های خود نداشته باشند.

در نهایت می‌توان گفت که با توجه به بالا بودن شیوع میزان اعتیاد در جامعه ، پیشنهاد می‌شود با ایجاد مراکز آموزش مهارت‌های زندگی ، گسترش مراکز مشاوره خانواده ، ایجاد مراکز و کلاس‌های آموزشی، فرهنگی و هنری از گسترش این معضل جلوگیری کرد. همچنین از آنجایی که اعتیاد ممکن است در دوران جوانی شروع شود پیشنهاد می‌شود اقدامات برنامه ریزی شده در دوران صورت بگیرد. از سویی کم بودن تعداد آزمودنی‌های پژوهش، استفاده از پرسشنامه‌های خودسنجی و عدم همکاری برخی از دانشجویان، استفاده از دانشجویان دانشگاه تبریز، از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر به شمار می‌روند که پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی مورد توجه قرار گیرد.

منابع

- اسماعیلی، ایرج؛ صفاتیان، سعید؛ متولی، مرتضی؛ محسنی، لطف الله. (۱۳۷۹). بررسی وضعیت اعتیاد در میان زندانیان دارای تحصیلات دانشگاهی تهران. تهران: مجموعه مقالات سمینار اعتیاد و جوان. ۶۳-۳۶.
- پرویزی سرور، احمدی، فضل الله؛ نیکبخت نصر آبادی علیرضا. (۱۳۸۳). اعتیاد از نگاه نوجوانان. یک پژوهش کیفی. اندیشه سی ام شهره. (۱۳۸۵). بررسی شیوع سوء مصرف مواد اعتیاد آور بین دانشجویان پسر دانشگاه های مختلف شهر رشت در سال ۱۳۸۴. فصلنامه علوم پزشکی زاهدان؛ ۸ (۴): ۹-۱۵.
- کرد، میرزا، عزت الله. (۱۳۷۸). هنجاریابی آزمون APS به منظور شناسایی افراد مستعد سوء مصرف مواد در بین دانشجویان دانشگاه تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی.
- گراهام، جان. (۱۳۷۹). راهنمای MMPI-2: ارزشیابی شخصیت و آسیب شناسی روانی. ترجمه حمید یعقوبی و موسی کافی. تهران: انتشارات ارجمند. تاریخ انتشار اثر به زبان اصلی، ۱۹۹۳.
- Bandura, A. (2007). An agentic perspective on positive psychology. In S.J. Lopez (Ed.). *The science of human flourishing*. New York: Praeger
- Bakhshipour Rodsare A, Mahmood Alilo M. (2008). The investigate the comparative of personality traits in HIV and normal group. *Journal of Psychology, University of Tabriz*; 3(12): 1-12.
- Huth-Bocks AC. (2002). Personality, sensation seeking and risking-taking behavior in a collage population. *Journal of National Honor Society in Psychology*; 15(6): 653-67.
- Jessor, R., Donovan, J.E., & Costa, FM. (1991). *Beyond adolescence*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- kiamarsi A, Abolghasemi A. (2006). obstinacy psychology", Ardebi university pub.
- Momtaze S. (2002). Family and addiction. 1st ed. Zanjan: Mahdis Publication. p. 19-23.
- Teichman M, Barnea Z, Ravav G. (1989). Personality and substance use among adolescents: a longitudinal study. *Br Journal Addict*; 84(2): 181-90.
- Sheard, M., Golby, J. (2007). Hardiness and undergraduate academic study: The moderating role of commitment. *Journal of Personality and Individual Differences*, 43, 579- 588.
- Zuckerman M. (1979). *Sensation seeking: beyond the optimal level of arousal*. New York: L. Erlbaum Associates.